

**BO'LAJAK MENEJERLARNING LIDERLIK
QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA FORSAYT
TEXNOLOGISINING O'RNI VA AHAMIYATI**

Raximova Dilrabo Oktyabrovna

*Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti "Biznes va innovatsion
menejment" kafedrası assistenti dilrabo.rahimova1989@gmail.com*

97 219 02 12

***Annotatsiya:** Maqolada forsayt texnologiya, uning kelib chiqish tarixi, uzoq muddatli strategik rejalar, yo'l xaritalar va konsepsiyalar tuzishda forsaytning ahamiyati, forsayt uslublari, o'quv jarayonida forsayt uslublaridan foydalanish texnologiyalari to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.*

***Kalit so'zlar:** forsayt, transmilliy, forsayt uslublari, texnologik, bozorga yo'naltirilgan, ijtimoiy-iqtisodiy forsayt, sifatni baholash va soniy baholash uslublari.*

Hozirgi kunning eng dolzarb masalalaridan biri kelajakni bashoratlash hisoblanadi. Dunyo ko'z oldimizda misli ko'rilmagan shiddat bilan rivojlanmoqda. Shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ham tezlashib borayotganligi nazarda tutilsa, kelajakni rejalashtirish barqaror rivojlanishning asosini tashkil etadi. Hozirgi globallashuv davrida dunyo, mintaqa, davlat yoki iqtisodiyot sohalari miqyosidagi yirik muammolar (ekologik, ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik, siyosiy va b.) yechimiga oid strategik rejalar, yo'l xaritalari va konsepsiyalar ishlab chiqishda Forsayt metodlaridan foydalanish eng samarali va maqbul variant hisoblanadi. Forsayt asosida rivojlanishning uzoq muddatli (5 yildan 30 yilgacha) rivojlanish dasturi yoki konsepsiyasi qisqa muddatli aniq dalillarga asoslangan ma'lumotlar asosida yaratiladi, ya'ni kelajak strategiyasi aniq, yuqori darajadagi dalillar asosida rejalashtiriladi [1]. Rivojlangan davlatlarda forsayt alohida bir tashkilot yoki korxonada doirasida ham keng foydalaniladi, forsayt uslublari yordamida korxonaning kelajak strategik rejasi

ishlab yaratiladi, qaysi texnologiyalarni takomillashtirish zarurligi aniqlanadi, maqsadga erishish yo‘l xaritalari ishlab chiqiladi.

Forsayt nisbatan yangi atama hisoblandi. Shu sababli hozirgacha uning mukammal ta‘rifi ishlab chiqilmagan [2].

Quyida “Forsayt nima? –degan savolga berilgan bir necha ta‘riflarni ko‘rib chiqamiz:

Forsayt – fan, texnologiya, iqtisodiyot va jamiyatning uzoq muddatli istiqbolini tizimli baholash asosida yuqori darajada ijtimoiy-iqtisodiy foyda keltirishga qaratilgan yangi texnologiyalar va tadqiqotlarning strategik yo‘nalishlarini aniqlashga qaratilgan texnologiyadir.

Forsayt-kelajakni faol bashoratlash, ko‘ra bilish orqali iqtisodiyot, fan, biznes va boshqa sohalarining istiqbolli rivojlanish strategiyasini asosli yaratish demakdir .

Forsayt maqsadi yuqori darajada foyda keltirishga yo‘naltirilgan strategik tadqiqotlar va innovatsion texnologiyalarni identifikatsiyalash, ya‘ni yuqori foydali kelajakni aniqlash hamda unga erishish strategiyasini yaratishdan iborat [3].

Forsayt (foresight) va uni amalga oshirish “Forsayting (foresighting)” keng ma‘noda ekspertli bashoratlash texnologiyasining konsepsiyasi va amaliyotidir [4] . Forsayt faoliyatning turli sohalarida turli darajada qo‘llanilmoqda [5]. Forsaytga V.Martin “Katta ijtimoiy-iqtisodiy foyda keltirishga qaratilgan tadqiqotlar va yangi texnologiyalarning strategik yo‘nalishlarini belgilovchi, fan, texnologiya, iqtisodiyot va jamiyatning uzoq muddatli istiqbolini baholashning tizimli urinishlaridir [6] deb klassik ta‘rif berib o‘tgan. Y. Kishita va R. Popper o‘z ilmiy ishlarida forsayt ssenariylar va yo‘l xaritalar yaratishda bashoratlashning mumkin bo‘lgan instrumentidir deb ko‘rsatib o‘tishgan [7, 8, 9].

Forsayt texnologiya dastlab bundan 50 yillar ilgari AQShning RAND korporatsiyasida harbiy texnologiyalarning istiqbolli vazifalarini aniqlash jarayonida qo‘llanilgan. 1950 yillarga kelib istiqbol texnologiyalarni

aniqlashning an'anaviy uslublaridagi kamchiliklarga to'g'ri kelgach RAND mutaxassislari Delfi uslubini ishlab chiqishgan. Ayniqsa ushbu texnologiya asosida AQShning harbiy-havo kuchlarida keng masshtabli va tizimli tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu uslub hozirgi kunda barcha sohalaridagi forsait tadqiqotlarda keng foydalanilmoqda. 1970 yillardan boshlab forsait texnologiyalar milliy darajadagi strategiyalarni ishlab chiqishda ham foydalanilgan. Ijtimoiy-iqtisodiy sohada forsait texnologiya dastlab fanning eng istiqbolli sohalarini aniqlashda 60-yillarning oxiri va 70-yillarning boshida foydalanilgan.

1960 yillarning oxiriga kelib Yaponiyada texnologik bashoratlash potensial foydali siyosiy mexanizm sifatida qabul qilingan va bu borada AQSH tajribasi yaponiya mutaxassislari tomonidan atroflicha o'rganilgan. 1970 yili Yaponiya fan va texnika Agentligi (STA) fan va texnologiyalarni rivojlantirishning 30 yilga mo'ljallangan uzoq muddatli bashoratlash strategiyasini hamda unga erishish yo'llarini ishlab chiqishgan.

Forsait texnologiya asosida global (xalqaro hamkorlik asosida) muammolar, jumladan hamkorlik asosida qaysi sohani yanada keng rivojlantirish va qaysi texnologiyalarni takomillashtirish lozimligi aniqlanadi, maqsadga erishishning strategiyasi ishlab chiqiladi.

1990 yillardan boshlab uzoq muddatli istiqbolni belgilashda forsait texnologiyalardan AQSH, Yevropa, Osiyo, Lotin Amerikasidagi iqtisodiy rivojlangan bir qancha davlatlar keng foydalana boshlashdi. Forsait loyihalar natijalari asosida keng masshtabli Xalqaro tadqiqot dasturlari ishlab chiqilgan, jumladan Yevropa Ittifoqining Oltinchi va Yettinchi ilmiy tadqiqotlar va texnologiyalarni rivojlantirish dasturining budjet xarajatlari 17,5 va 54 mlrd. yevroni tashkil etgan. Shvetsiyaning oxirgi forsait loyihasi 3,6 mln yevro, Turkiyada esa 2 mln yevroga yaqin mablag' sarflangan [10].

Forsait tadqiqotlar borasida EFMN (The European Foresight Monitoring Network) - Yevropa forsait tadqiqotlar monitoringi tizimi, FISTERA – axborotlashgan jamiyat sohasidagi loyihalar

tizimi faoliyatini misol qilishimiz mumkin. EFMN Yevropa Ittifoqi tomonidan moliyalashtiriladi va “Yevropa bilimlar almashinuvi platformasi”ning bir qismi hisoblanadi. Uning tarkibiga ARC-SA, VDI, PREST, TNO, CKA, Atlantic, Fhg-ISI, Dialogik, Louis Lengand & Associates, Technology Centre Prague kabi tashkilotlar kiradi. 2006 yilgi ma’lumotlar bo’yicha EFMN monitoring portfoliosida Yevropa Ittifoqiga a’zo davlatlarda hamda Yaponiya, SSHA, Kanada, Xitoy, Koreya Respublikasi va Braziliyada bajarilgan 1000 ga yaqin forsait tadqiqotlar to’g’risida ma’lumotlar mavjud bo’lgan .

Bugungi kunda texnologik trendlar va rivojlanish ssenariyasini uzoq muddatli bashoratlash ushbu texnologiyani joriy etmoqchi bo’lgan har qanday tashkilot, korxonada yoki korporatsiyaning asosiy vazifasidir. Forsait korxonada ishlab chiqarishni rivojlantirish muammolari bilan ushbu sohadagi ilmiy-tadqiqot ishlarini uzviyligini ta’minlashga asoslanadi. Shu sababli dunyodagi texnologik, iqtisodiy, ijtimoiy muhitdagi ro’y berayotgan tezkor o’zgarishlar strategik boshqaruvning an’anaviy usullaridan voz kechib, forsait integratsiyasiga va kelajakni boshqarish texnikasi kabi strategiyaga o’tishni talab etadi. Ilmiy tadqiqotlarga asoslangan innovatsion strategiya iste’mol bozorining kelajagi qanday bo’lishidan qat’iy nazar, odatda texnologik jihatdan keskin o’sishga olib keladi. Yevropa, AQSH, Janubiy-sharqiy Osiyodagi tadqiqot va bashoratlash guruhlarini tomonidan olib borilayotgan izlanishlar texnologik trendlarni kuzatib borish imkonini beruvchi texnologik tizim va metodologiyalar yaratish, yangi tadqiqotlar va izlanishlarga imkoniyat yaratishga qaratilgan. Shuning uchun AQSH da tarixan ushbu faoliyat RAND Sogrogation (ingl. Research and Development) va boshqa transmilliy korporatsiyalar tomonidan olib boriladi.

Davlatning innovatsion siyosatini shakllantirish sohasidagi ijtimoiy-iqtisodiy bashoratlashning nazariy va amaliy masalalari xorijiy olimlar Gordon (Gordon T.), Linston (Linston H.), B. Martin (Martin Ben R.), I. Mayls (Miles E.), R. Popper (Popper R.), M. Turoff (Turoff M.), O. Xelmer (Helmer O.) larning ilmiy ishlarida o’z aksini topgan.

ADABIYOTLAR

1. Соколов А.В. Долгосрочное прогнозирование тенденций развития образования методами Форсайт. //Вопросы образования. 2004. №3. С. 66-79.
2. Georghiou L., Cassingena Harper J., Keenan M., Miles I., Popper R. (eds.) (2008) *The Handbook of Technology Foresight Concepts and Practice*, Cheltenham: Edward Elgar.
3. Hines A., Gary J., Daheim C., van der Laan L. (2017) *Building Foresight Capacity: Toward a Foresight Competency Model*. *World Futures Review*, vol. 9, no 3. P. 123–141.
4. Loveridge D. Experts and foresight: Review and experience. *International Journal of Foresight and Innovation Policy* [Internet]. 2004 [cited 2021 June 14]; 1, 1/2: 33–69. DOI: 10.1504/IJFIP.2004.004651
5. Sokolov A. V. Foresight: A look into the future. *Forsajt = Foresight* . [Форсайт и управление НТИ](#) 2007. 1(1):8-15. DOI: [10.17323/1995-459X.2007.1.8.15](#)
6. Martin B. R. *Research foresight and the exploitation of science base*. HSMO, London; 1993. 81 p
7. Kishita Y. Foresight and roadmapping methodology: Trends and outlook. *Foresight and STI Governance*. 2021; 15 (2): 5–11. DOI: 10.17323/2500-2597.2021.2.5.11
8. Popper R. Methodology: Common foresight practices & tools. In: Georghiou L. (ed.). *International Handbook on Foresight and Science Policy: Theory and Practice*. Edward Elgar; 2007. p. 123–144.
9. Popper R. How are foresight methods selected. *Foresight* [Internet]. 2008 10 (6): 62–89. DOI: 10.1108/14636680810918586
10. Соколов А.В. Форсайт: взгляд в будущее. //Форсайт. 2007. №1. С.8-15.